

ОРТО МЕКТЕПТЕ ОКУУ ПРОЦЕССИН ВАЛЕОЛОГИЯЛЫК ЖАКТАН КАЛЫПТАНДЫРУУ

ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОЕ ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ШКОЛЕ

Педагогикалык валеологиянын проблемалары боюнча илимий адабияттарды талдоонун натыйжасында жетишерлик деңгээлде иштелип чыкпаган проблемалар бар экендиги байкалды, тактап айтканда, бүткүл педагогикалык процесстин валеологиялык жактан калыптандыруу маселеси. Бул проблема изилдөөчүлөр тарабынан каралып, мындан ары окуу - тарбия процессин валеологиялык жактан коштоонун төмөндөгүдөй маселелерин аныктады:

- ден - соолукка жана сергек жашоого баа берүүнүн критерийлерин иштеп чыгуу;
- ден - соолуктун деңгээлин диагностикалоо жана алдын ала божомолдоонун тиешелүү методдорун аныктоо;
- валеологиялык практиканын б.а. ден-соолукту түзөтүүнүн жана калыбына келтирүүнүн усулдарын иштеп чыгуу;
- ден-соолукка кам көргөн педагог-валеологдорду даярдоого карата тиешелүү милдеттерди аныктоо;
- окуучулардын иш-аракеттеринин жана ден-соолугун камсыз кылууга багытталган педагогикалык технологияларды жана окуу-тарбия процессин уюштуруунун тартибин тактоо;
- үзгүлтүксүз валеологиялык билим берүүнүн заманбап системасын түзүүнүн моделин иштеп чыгуу;
- валеолог – мугалимдердин сергек жашоо маданиятын калыптандыруу боюнча кесиптик чеберчилигин өркүндөтүү;
- билим берүү мекемелеринин жана системасынын валеологиялык кызматын өнүктүрүү. [1,3].

Билим берүү процессин үзгүлтүксүз валеологиялык коштоонун системасы иштелип чыкпаса валеологиялык маданиятка тарбиялоо да, ден-соолукту сактоого жана сергек өмүр сүрүүгө болгон муктаждыкты жаратуу да мүмкүн эмес. Анткени ден-соолукту сактоо, коргоо мамлекеттик проблема, аны чындоо, сергек жашоону камсыз кылуу бул улуттун байлыгы. Себеби бул проблема жалпы адамзаттык маданияттын бир бөлүгү. Ал – инсанды өнүктүрүүнүн негизги каражаттарынын бири болуп эсептелет.

Эгерде медициналык валеологиянын мазмуну – ден-соолуктун диагностикасы жана болжолдоосу деп эсептелсе, педагогикалык валеологиянын негизги каражаттары болуп ден-соолукка болгон муктаждыкка тарбиялоо, аны сактоонун усулдарын жана ыкмаларын үйрөтүү. Окуу программаларын, педагогикалык технологияларды, мектепте өтүлүүчү сабактардын тартибин иштеп чыгуу, мугалимдин ишин валеологиялык принциптердин негизинде уюштуруу болуп эсептелет. Медицина “тобокелчилик факторлорун” жана “жүрүш-туруштун оорусунун” проблемаларына болгон мамилелерди иштеп чыгат, ал эми окуучуларга алардын физиологиялык жана функционалдык өзгөчөлүктөрүн жана сапаттарын эске алуу менен дифференциалдык мамиле жасоо проблемасын педагогика иштеп чыгат. Педагогикадагы валеологиялык принциптерге негизделген факторлор төмөндөгүлөрдү чагылдырат:

- окутуунун шарттары (б.а. окуу процессинин уюштуруунун бардык реалдуу шарттарын чагылдырат: жарык берүү, окуу эмеректеринин өлчөмү, окуу кааналарынын жарыктыгы желдетилиши, окуу китептеринин полиграфиялык белгилери – гигиеналык нормативдерге таандык бардык талаптар);

- окуу жүктөмдөрү (ал окуу жараянынын жана окуу-тарбия процессин уюштуруунун формалары маалыматтык жактан чагылдырылат: имараттын көлөмү, окутуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрүн, окуу күндөрүнүн, аптасынын, кварталынын, окуу - жылынын жүрүшүнө жараша бөлүштүрүү);

- педагогикалык жамааттагы өз ара мамилелердин өзгөчөлүгү (педагог менен окуучунун өз ара мамилелеринин стили, алардын окутуудагы жана окуудагы натыйжаларынын баасы ж.б.).

Акыр аягында педагогикалык коопсуздук факторлоруна окуу процессинин жүрүшүндө окуучулардын жекече мүмкүнчүлүктөрүнө жана өзгөчөлүктөрүнө карата болгон шарттар, окуучулардын тамактануусу, өз ара мамилелердин тура келбей калышы ж.б. жагдайлар[2].

Азыркы мектептин окуу тарбия процессинин практикасы көрсөткөндөй билим берүү процессин валеологиялык жактан коштоо төмөндөгүлөрдү талап кылууда:

- валеологиялык мүнөздөгү билимге, башкача айтканда өзүнүн ден-соолугун сактоо үчүн кантип иштөөгө жана кандай шарттар керек экендиги жөнүндөгү көндүмгө, ык машыгууга же компетенттүүлүккө ээ болуу;

- валеологиялык багытка ээ болгон ой жүгүртүү жана көз карашка ээ болуу жана ал адам үчүн эң жогорку дөөлөт жана бул дөөлөткө жетүү тынымсыз эмгектин жана аракеттин жыйынтыгы экенин сезүү;

- сергек өмүр сүрүү жана аны түзүп туруучу негизги мазмундун маңызын түшүнө билүү, ошол максаттарга жетүүгө күндөлүк турмушта аракеттенүү;

- ички сезимдердин маданияты жана ал маданиятты ички сезим менен колдой билүү, жакын адамдарга жакшылык каалоо; өзүн жана өзүнүн жүрүш-турушун баалай билүү;

- валеологиялык компетенттүүлүк, баланын ден-соолугун физиологиялык жана психикалык жактан камсыз кылууга багытталган билим берүүнү жүргүзүү.

Балдардын ден-соолугун бекемдөөгө жана аларда туруктуу турмуштук потенциал түзүүгө багытталган валеологиялык коштоонун педагогикалык технологиясын иштеп чыгуу, балдардын интеллектуалдык, эмоционалдык, кыймыл-аракеттик жана иштиктүү иш-аракеттерин эске алуу менен негизделиши керек. Мында сөзсүз түрдө билим берүү мекемелери менен ата-энелердин макулдашылган аракеттери болушу зарыл. Ушул өңүттөн алып караганда билим берүү системасын валеологиялык жактан коштоо ден-соолуктун ар түрдүү абалы жөнүндө маалыматтардын комплексин берип, баланын өзүнүн ден-соолугун өнүктүрүү жана сактап калуунун жекече стратегиясын жана тактикасын иштеп чыгууга жардам берет. Анын жыйынтыгында окуучуларда жана мугалимдерде ден-соолукка болгон муктаждыктар калыптанат.

Билим берүү процессин валеологиялык жактан коштоо системасынын калыптануусун шарттуу түрдө *үч топко* бөлүүгө болот:

1. *Усулдук-дидактикалык топ* (системалуулук, интеграциялык, вариативдүү) бул негизинен билим берүү процессинин валеологиялык системасынын мазмунунан көз каранды.

2. *Уюштуруучулук-педагогикалык принциптер* (жекече кароо, шартына, абалына жараша тиешелүү элементтерге ажыратуу, же бөлүү).

Бул принцип педагогдун ишмердүүлүгүнүн уюштурулушун жана окуучуну таануу ишмердүүлүгүнүн субъектиси катары каралат.

3. *Методологиялык-философиялык* (гуманисттик, адеп-ахлактык, экологиялык, болжолдоо, ачыктык, демократиялуулук) билим берүүнү үз-

гүлтүксүз валеологиялык коштоо системасынын түзүлүшүнүн стратегиясын аныктайт. [3,4]

Билим берүү процессин валеологиялык коштоонун негизги максаты болуп ден-соолук маданиятынын калыптандырууда билгичтиктердин, ык-машыгуулардын инсанга багытталган сапаттарын өнүктүрүү.

Ден-соолуктун тең салмактуу абалдан четтеп кетишинин жана начарлашын алдын алуу проблемаларын педагог ийгиликтүү чечүүсү, мугалимдин адистик жеке сапаттары менен байланышкан. Педагогдун адеп-ахлактык сапаттарын, анын бала жөнүндө кеңири жана терең маалыматка ээ болуусун, валеологиялык усулдарды жана ык-машыгууларды өздөштүрүп алуу жөндөмдүүлүгү өзгөчө мааниге ээ. Мугалимдин инсандык таасири окуу китептери менен да, жазалоо жана демилге берүү системасы менен да алмаштыргыс тарбиялоо күчүн түзүп турат. Мугалимдин кесиптик ишмердүүлүгүн жалпы адамзаттык сапаттардын өнүгүнөн алып караганда, анын эки түрүн бөлүп кароого болот. Мугалимдин объективдүү касиеттери, окутуунун жана тарбиялоонун усулдарын, балдардын организминин өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн билүүсүн аныктайт. Бул сапаттарга төмөндөгүлөрдү кошуп кетүүгө болот: жекече педагогикалык таланттын субъективдүү касиеттери өздүк педагогдук талант, өзүнүн кесиптик милдеттерине карата чыгармачылык менен мамиле жасоо. Ал эми объективдүү жана субъективдүү касиеттердин бирдиктүүлүгү мугалимдин валеологиялык компетенттүүлүгүн аныктайт.

Валеологиялык компетенттүүлүк деп биз мугалимдин валеологиялык билим берүүсүнүн негизинде баланын жекече өзгөчөлүктөрүн ачып берүүгө, анын дене түзүлүшүнүн жана психикалык ден соолугун камсыз кылууга багытталган билим берүүнү жүргүзүү боюнча ишмердигин түшүнөбүз. Билим берүүнүн натыйжаларын анализдөөгө болгон компетенттүү мамиле жана анын аталган проблема боюнча мааниси төмөндөгүдө: массалык билим берүү практикасы үчүн тиешелүү каражаттар менен жетишилген натыйжалар жөнүндө ишенимдүү маалымат алуу мүмкүнчүлүгүн текшерүү; билим берүү процессинин баардык катышуучуларынын (мугалимдер, окуучулар, ата-энелер) менен бирдикте билим берүүнүн натыйжаларын анализдөө, талдоо. Ошондой эле алдын ала божомол жүргүзүүдө мектептин деңгээлинде алынган натыйжаларга мониторинг жүргүзүү мүмкүнчүлүктөрүн прогноздоодо, божомолдоо. Мында билим берүүнүн ар түрдүү деңгээлдеринде алынган маалыматтар жана валеологиялык коштоону уюштуруу конкреттүү регионго, облуска карата ылайыкташтырып, оңдоп чыгуу менен алынуучу натыйжаларды кам-

сыз кылуучу шарттарды түзүү керек болот. Мугалимдер кесиптик даярдыктын төмөндөгүдөй деңгээлдерине жооп берүүсү зарыл:

- кесиптик–предметтик даярдык;
- илимий-теориялык даярдык (билимдердин системасы);
- практикалык жактан даярдык (педагогикалык компетенттүүлүктүн системасы);
- валеологиялык даярдык (дене түзүлүшү жана психикалык жактан окуучулардын ден-соолугун камсыз кылууга багытталган мугалимдин окуу–тарбия процессин уюштуруу ишмердиги).

Аталган система мугалимдин инсан катары калыптануу процессинин жогорку валеологиялык натыйжалуулугун көрсөтүп турат.

Валеологиялык дене – маданиятын калыптандыруу жана психологиялык даярдык кесиптик жактан даяр болуунун негизи болуп эсептелет. Өз кезегинде кесиптик даярдык педагогикалык ишти уюштуруунун негизи катары каралып, анын өзгөчөлүгү катары балдар менен иштөөгө болгон педагогдун чын ыкластык менен болгон мамилеси, валеологиялык жактан алган билимдеринин, ык–машыгууларынын, көндүмдөрүнүн өздүк тажрыйбаларынын калыптангандыгынын деңгээли жана аларды туура колдоно билүү жөндөмдүүлүгү боюнча бааланат.

Окумуштуулардын пикирлери боюнча мектептин валеологиялык системасы төмөндөгүдөй бөлүктөрдөн турат:

- валеологиялык сабаттуулуктун жана маданияттын калыптануусу;
- окуу процессине, сабактагы жана сабактан тышкаркы убактагы ден-соолукту чыңдоо иштерине валеологиялык мамиле жасоо;
- мектептеги ички валеологиялык системаны башкаруу;

Жогорудагы пикирлер боюнча мектепте билим берүү процессин валеологиялык коштоо эки багытта жүрүүсү мүмкүн:

- биринчи класстан баштап ден–соолукту чыңдоого багытталган окуу–тарбия иштерин уюштуруу;
- бүткүл билим берүү системасын үзгүлтүксүз валеологиялык коштоо.

Билим берүүнүн бүткүл системасын валеологиялык коштоо шарттагандай, ар бир сабак жана мектептеги ар бир иш-чара өзүнө ден-соолукту чыңдоонун оң натыйжасын камтып, чарчап-чаалыгып калуунун өөрчүп кетишине жол бербей, ден соолукту начарлата койбой, тескерисинче аны өнүктүрүүгө өбөлгө түзүү керек. Бул максатта кыймылдоо режимин негизги сабактарда денетарбиялык минуталар менен коштоо аркылуу кыймыл-аракет режимин талаптагы деңгээлде уюштуруу, мектепте тамактануу проблемасын

чечүү, денени чыңдоо жөндөмүн жаратуу, класстык кааналарды желдетүү жана гигиеналык талаптарды так сактоо аркылуу жетүүгө болот. Билим берүү процессин валеологиялык коштоонун натыйжалуулугу мектеп турмушунун режимин аткаруунун мүнөзүнө жана окуу процессин валеологиялык жактан туура уюштуруп өткөрүүгө байланыштуу.

Жыйынтыктап айтканда, билим берүү процессин валеологиялык жактан коштоону педагогикалык системанын бир бөлүгү катары кароо керек. Анткени ал уюштуруучулук-педагогикалык ишмердикке илимий жол менен кошулуп, ден-соолукка жагымдуу таасир этүүчү, ал эми тарбиялоо процессинде педагогикалык процессти валеологизациялоону камсыз кылуучу факторлорго ээ. Валеологиялык коштоону комплекстүү түрдө, баланын мектептеги турмушунун бардык тарабынан камтып жүргүзүү керек. Билим берүү чөйрөсүн алгачкы этабында валеологиялык коштоо, валеологияга көнүгүүнүн чегинде жүргүзсө жемиштүү болот. Мектеп турмушуна көнүгүүнү кеңири мааниде алып караганда, баланын социалдык шарттарынын жаңы системасына, жаңы мамилелерге, окуучунун ишмердүүлүктүн жаңы режимине ылайыкташып көнүгүп кетүүсү катары түшүнүү керек. Мындагы негизги максат – окуучуга мектепте өзүн эркин сезүүсүнө жардам берүү. Окуучунун ийгиликтүү окуусу жана толук кандуу өнүгүүсү үчүн анын интеллектуалдык, инсандык жана физиологиялык ресурстарын аныктоо үчүн педагогдор төмөндөгүлөрдү билүүлөрү зарыл: баланын жекече өзгөчөлүктөрү; окутуу-тарбиялоо процессин окуучунун, айрыкча кенже класстардын окуучусунун, жекече жөндөмдүүлүктөрүн анын өз мүмкүнчүлүктөрүнө жараша багыттоо; окуучунун мектеп чөйрөсүндө билим алуусу жана баарлашуусу, ар кандай ык – машыгууларга ээ болуусуна жардам берүү.

Адабияттар:

1. Колбанов В.В. Валеологический аспект гуманизации школьного образования //Проблемы педагогической валеологии. Сб-к научных трудов. СПб.: - СПб. ГУПМ, 1997, с.26-28
2. Бабаев Д.Б. Абдулахамидова Б.Н. Валеология: для 1-4 классов. –Ош:2006. –156 с.
3. Бабаев Д.Б., Абдулахамидова Б.Н. Педагогические особенности валеологизации учебного процесса в начальной школе//Вестник ОшГУ. -2006. –С.203-206.
4. Бабаев Д.Б. Мурзахматов А.Р. Сущность валеологизации учебно-воспитательного процесса в школе Наука и новые технологии. Бишкек, 2009, №7. С.61-65.